

ספרי־מופת פילוסופיים

מיון	אפלטון
פאידרוס	אפלטון
פרוטגורס	אפלטון
תיאיטיטוס	אפלטון
מבחר מן החיבורים בכיולוגיה	אריסטו
מדינת האתונאים	אריסטו
המידות, ספרים א-ב	אריסטו
המטפיסיקה, ספר א	אריסטו
מטפיסיקה ספרים ז-ט	אריסטו
מטפיסיקה ספר יא	אריסטו
פוליטיקה, ספרים א-ב	אריסטו
פיזיקה א-ב	אריסטו
עיקרי תורת ההיגיון	בוונקט
על ראשית החברה המוסרית	ברנטאנו
עקרוני הדעת של האדם	ברקלי
שלושה דיאלוגים בין הילאס לפילונוס	ברקלי
הגיונות	דיקרט
מאמר על המיתודה	דיקרט
לויטן, חלקים א-ב	הובס
הגיונות קארטזיאניים	הוסרל
מבחר מאמרים	הוסרל
הקרמה לפנומולוגיה של הרוח	היגל
מבוא לתולדות הפילוסופיה	היגל
חקירות פילוגוספיות	ויטגנשטיין
דיאלוגים על הדת הטבעית	יום
מסכת טבע האדם, ספר א	יום
עקרוני המוסר	יום
זכרונות	כסינופון
מדינת הספרטנים	כסנופון
כוליות ואינסוף	לוינס
איגרות על הסובלנות	לוק
על הממשל המדיני	לוק
השיטה החדשה וכתבים אחרים	לייבניץ
התועלתיות	מיל
על החירות	מיל
ממשל של נציגים	מיל
אנושי, אנושי מדי	ניטשה
מסות על חינוך לתרבות	ניטשה
תעודת האדם	פיכטה
הקרמה למחקר על החלל הריק וכתבים אחרים	פסקל
הנחת יסוד למטפיסיקה של המידות	קאנט
הקדמות לכל מטפיסיקה בעתיד	קאנט
לשלום הנצחי	קאנט
אוי"א, כרך ראשון	קירקגור
אוי"א, כרך שני	קירקגור
חיל וועדה	קירקגור
בעיות הפילוסופיה	ראסל
אמיל או על החינוך	רוסו
מאמרים	רוסו
על האמנה החברתית	רוסו
מלות ההגיון	רמב"ם

תוכן העניינים

	מבוא	7
29	כסנופון, מדינת הספרטנים	
	פירוש	45
	נספחים	65
	ביבליוגרפיה נבחרת	95
98	מפתח אישים ומקומות	

מבוא

ספרטה – תולדות ומשטר

בתקופה הקלסית הייתה ספרטה אחת משתי המדינות החשובות ביותר ביוון. בעוד שאתונה עמדה בראש הגוש הדמוקרטי, עמדה ספרטה בראש הגוש האוליגרכי ומשכה אליה תשומת לב של מעריצים כמו גם של מבקרים הודות לעצמתה, לסדריה המדיניים, לכוחה הצבאי ולתקופת ההצלחה הארוכה שממנה נהנתה. משטרה האוליגרכי המאוזן הפך לאידאל מדיני בעיני רבים, ביניהם הפילוסוף אפלטון. שלא כמו במדינות יוון אחרות הייתה לה חוקה שנקבעה על ידי קהילה קטנה ומאוחדת בדעותיה שהבטיחה יציבות ונשענה על הציות לחוק. ענייני הפרט והנאותיו היו משניים לענייני הציבור: החוקים הסדירו נישואים, חינוך וחיי כבוד המכוונים להבטחת טיפוחם של חיילים טובים. לא היו במדינה הפיכות, האזרחים הצטיינו במשמעת עצמית ובחיים מבוקרים שהוקדשו למדינה. אחדות הדעות במדינה הספרטנית האריכה ימים עד סוף המאה החמישית לפסה"נ. משנסדקה ההסכמה שנשענה על הציות לחוק, החוקים לא בוטלו אך פסקו לציית להם והשתנו גם פני המדינה. סיפורים רבים סופרו על ספרטה, שהיללו את חייהם הצנועים והסגפניים של הספרטנים, את חינוכם הקפדני של הצעירים, את המטרות הצבאיות של החינוך ואת גבורת הספרטנים. האגדה והמציאות התערבבו בסיפורים זו בזו, אך האידאליזציה של ספרטה האריכה ימים יותר מן המציאות ההיסטורית. ספרטה חדלה מלהתקיים, אבל המיתוס של ספרטה הוסיף ומוסיף לחיות. גם היום שגורות בפינו מטבעות הלשון: 'אורח חיים ספרטני', סגפני ומסתפק במועט, ו'דרך התבטאות לקונית', קצרה ושנונה. ספרטה שכנה על גדת הנהר אֶוּרוּטֶס, במישור פורה וגדול בלב אזור

שכדרום פֶּלּוּפּוֹנְסוֹס, מוקף בשני רכסי הרים גבוהים: טֶאוּגְטוֹס במערב (2,404 מ') ופֶּרְנֹן במזרח (1,935 מ'), מישור המכונה לְקֵדִימוֹן או לְקוֹנִיָּה. חמישה כפרים, שלא התמזגו לעיר ולא הוקפו בחומה לפני המאה השנייה לפסה"נ, היו המרכז המדיני של מדינת ספרטה. הודות למיקום הטופוגרפי המעולה, ההרים שבדרך את ספרטה וגם הגנו עליה מפלישה, חשו הספרטנים בטוחים והתייחסו לחומות שבנו ערים אחרות כאל סמל של חולשה. ספרטה כבשה את מישור לְקוֹנִיָּה שבדרומה ואת מְסֵנִיָּה שבמערבה, מעבר לרכסי טֶיגְטוֹס. לאחר הכיבושים וההשתלטות על מְסֵנִיָּה היה השטח ששלטה בו גדול, פי שלושה ויותר משטחה של אַטִיקָה, הטריטוריה של אתונה. האדמה הפורייה סיפקה את מחייתה של האוכלוסייה, ספרטה לא נזקקה לייבוא מזון מבחוץ, כפי שנזקקה לו אתונה, וגם לא היה לה צורך למצוא שטחי מחיה לתושביה העודפים, ואכן היא יסדה רק מושבה אחת מחוץ לפֶּלּוּפּוֹנְסוֹס (טֶרַס, היא טֶרְנָטוֹס שבדרום איטליה). אזרחי ספרטה לא היו רבים. בימי פלישת כֶּרְכֶּס ליוון (480 לפסה"נ) היו בספרטה 8,000 גברים בוגרים. הכוח הצבאי הגדול ביותר שספרטה שלחה אי פעם לקרב היה 5,000 חיילים רגלים, המכונים הופליטים, שלחמו בפרסים בפּלֵטֵיָּה (479 לפסה"נ). בספרטה היה רק מעמד אזרחים אחד, המכונים ספרטנים או 'שווים', ששלטו בשאר התושבים הרבים שהכניעה. הנוהג בימי קדם היה שתושבי אזורים שנכבשו שועבדו, נמכרו ופוזרו. הספרטנים נהגו אחרת. הם שעבדו את האוכלוסייה בלְקוֹנִיָּה ובמְסֵנִיָּה, אבל השאירו אותה במקומותיה. המשועבדים, המכונים הֶלוֹטִים, היו צמיתים של המדינה והוצמדו על ידה לשרת ספרטנים מסוימים, שאותם לא היו רשאים לעזוב. חובתם העיקרית הייתה לעבד את האדמות ולשלם לאדוניהם חלק מן התוצרת. עם זאת הם לא היו עבדים, יכלו לקיים חיי משפחה וחיי קהילה משלהם. מספרם היה רב מאוד והם שאפשרו לאזרחים 'השווים' את קיום משטרם המיוחד ואת מדיניות החוץ שלהם. לצד האזרחים וההלוטים היה סוג שלישי של תושבים: שוכני עיירות קטנות וכפרים, המכונים פֶּרִיאויקים (היושבים סביב), נתינים בעלי חורין של ספרטה. הם ניהלו בעצמם את ענייניהם הפנימיים, לחמו בצבאה של ספרטה, אך לא היו שותפים להחלטותיה והיו מחויבים למדיניותה בענייני חוץ. הם תרמו תרומה חשובה לכלכלה במסחר ובמלאכות, שאזרחי ספרטה לא רצו ולא

הורשו לעסוק בהם. שליטה בנתינים רבים כל כך הייתה כרוכה בבעיות ביטחון רבות, פנימיות וחיצוניות, שליוו את ספרטה לאורך שנים ושינו את ארגונה הפנימי ואת אופייה.

לפני שנת 600 לפסה"נ בקירוב החיים הרגילים בספרטה, כפי שהם משתקפים בשירי המשורר אַלקמן (המאה השביעית לפסה"נ), היו שונים מאלה המתוארים מאוחר יותר על ידי סופרים מן המאה הרביעית לפסה"נ. בשיריו של אַלקמן – שירי מקהלה, המנונות ושירי חתונה – יש אווירת עליזות והומור השונה מן האווירה המתוארת במקורות מאוחרים יותר. גם העדות הארכאולוגית החומרית מצביעה על אורחות חיים אחרים: ספרטה לא הייתה סגורה ומסוגרת, אלא עיר פתוחה, מלאת חיים ומכניסת אורחים. היא ניהלה מסחר עם ערים אחרות, ייצאה וייבאה, הייתה בה היענות נלהבת להנאות חדשות שיוון החלה לגלות ולחיי מותרות. במאות השמינית והשביעית לפסה"נ ספרטה הייתה שותפה לשגשוג האמנויות והספרות ביוון, והקדרות הלקונית מן הזמן הזה היא ייחודית. בין הממצאים התגלו עבודות בשן הפיל, כדים, פסלי ברונזה. לספרטה היה חלק בזרמים האמנותיים של יוון הארכאית ומעשי ידיהם של אומנים ספרטנים נמכרו בשווקים של ערי יוון האחרות והתגלו גם מעבר לים, בטְרַנטום ובקִרְנָה. לא הייתה שנאת נכרים, אמנים ומשוררים נכרים התקבלו בברכה. כל זה פסק בשלהי המאה השביעית ותחילת השישית לפסה"נ, ושינוי הדרגתי גדול חל בתרבותה של ספרטה.

מקור קדום אחר הם שיריו של המשורר טירטיוס (המאה השביעית לפסה"נ) המעידים על שני משברים שהיו בזמנו: התקוממות פנימית, בעיות מדיניות חמורות ומלחמה במסנים. הצבא שטירטיוס הוביל, שאותו הוא מדרבן ללחום למען העיר אפילו עד מוות, סבל מאי־סדרים שאין להם אח ורע בתיאור הצבא הספרטני בתקופה הקלסית (הרודוטוס, א, 65). אי־הסדרים הסתיימו ב־600 לפסה"נ בקירוב, ובספרטה הונהגה מדיניות חדשה, המכונה אֶוֶנוֹמִיָה (eunomia), השלטת חוק וסדר, שנקשרה בשמו של ליקורגוס, המחוקק האגדי. בשירו 'אֶוֶנוֹמִיָה' – שמו של השיר מעיד על העניין במבנה החברה הספרטנית – טירטיוס מביא את הנבואה הבאה שקיבלו מלכי ספרטה מדלפי: 'זה היה אורקל של אפולו ששמעו / בדלפי והביאו עמיהם את חזון האל: / ראשית ידברו באספה המלכים אהובי

האל / שומרי ספרטה, העיר החיננית, / והזקנים. אחריהם כסדר יענה העם / ויאשר החלטות חוק ברורות'. הנבואה מציגה ארגון מדויק של הגוף האזרחי: למלכים זכות אלוהית והודות לה הם מולכים, הם קודמים למועצת הזקנים והמועצה קודמת לעם. קבלת ההחלטות נחלקת אפוא בין המלכים, מועצת הזקנים ואספת האזרחים. פלוטרכוס בביוגרפיה של ליקורגוס מביא דברים דומים המייחסים לליקורגוס רפורמות שדלפי בירכה עליהן בתעודה עתיקה המכונה 'הֶרְטֵרָה הגדולה' (פירוש המילה: הצהרה, חוזה, נבואה או חוק):

ליקורגוס כל כך רצה במשטר כזה עד שהשיג מדלפי נבואה, שנוהגים לכנותה רְטֵרָה, וזה לשונה: 'לכשתבנה מקדש לזאוס סילניוס ולאתנה סילניה, תקבע חלוקה לפילי ולאופי, תכונן מועצת זקנים של 30 איש ובכללם ארכגטי, תכנס אפלה מדי פעם בפעם בין בביקה וקנקיון ושם תציע הצעות חוק או תדחה אותן, אבל לעם באספתו יהיו העליונות והכוח'. בנבואה הזאת המילים 'תקבע חלוקה לפילי ולאופי' מתייחסות לחלוקת העם לקבוצות, האחת מכונה 'שבט' והאחרת 'אופי'. המילה 'ארכגטי' מציינת מלכים, 'תכנס אפלה' פירושו לכנס אספת עם, כי אפולו הפיתי היה המקור של המשטר ויוזמו. את 'בביקה' מכנים עכשיו [...] ואת 'קנקיון' – אינוס. אריסטו אומר שקנקיון הוא נהר ובביקה – גשר. ביניהם הם כינסו אספות ולא היו להם אולמות ולא מבנה אחר כלשהו. ליקורגוס חשב שבניינים אינם מסייעים לדיון טוב, אלא להפך פוגעים בו, כי הם הופכים את חשיבת המתכנסים לפטפוט שטותי וריקני בגלל הרהורי הבל, כאשר הנאספים מתבוננים בפסלים ובציורים, או במבני תאטרון או בתקרות מקושטות קישוטי יתר של בתי מועצה. כאשר נאסף העם, לא ניתנה לאיש הזכות להציע הצעה משלו, אלא הזקנים והמלכים הביאו את הצעותיהם לפני העם שבסמכותו היה לקבלן או לדחותן. מאוחר יותר, כאשר העם בתוספות ובגריעות סילף ועיוות את ההצעות המקוריות, המלכים פולידורוס ותאופומפוס הוסיפו פסקה לרְטֵרָה וזה לשונה: 'אם העם יאשר הצעה מעוותת, הזקנים והמלכים יוכלו לדחות אותה, כלומר לא לאשרה אלא להפסיק את האספה ולפזרה, כי היא סילפה ושינתה את

ההצעה'. הם שכנעו את העיר שהאל אישר את התוספת הזאת' (חיי ליקורגוס, 6).

כסנופון ההיסטוריון כותב במאה הרביעית לפסה"נ של יקורגוס קיבל את החוקים מדלפי, או לפחות קיבל את אישורם מהאל: 'בין שאר התחבולות היפות שתחבל ליקורגוס כדי לעודד את האזרחים לציית לחוקים, התחבולה הבאה נראית לי היפה בכולן. לפני שהביא את החוקים לעם הלך לדלפי עם החשובים באזרחים ושאל את האל אם עדיף וטוב יהיה לספרטה לציית לחוקים שחוקק. לאחר שהאל ענה שייטב הדבר לכול, רק אז הביא את החוקים לעם. כך השיג שיהיה זה לא רק בלתי חוקי, אלא גם פוגע בקודש לא לציית לחוקים שאישר האל' (מדינת הספרטנים, ח, 5).

לפי התפיסה הספרטנית הרשמית במאות החמישית-רביעית לפסה"נ, המשטר הספרטני (המכונה קוסמוס), ארגון מדויק של הגוף האזרחי, נוצר כולו בבת אחת על ידי ליקורגוס. אף כי ליקורגוס הוא דמות אגדית, שמעט ידוע על חייה וגם המסופר שנוי במחלוקת ואינו אמיץ, יש אמינות בתיאור השינויים העמוקים במבנה המדינה הספרטנית, המיוחסים לסופה של המאה השביעית לפסה"נ, שהולידו מערך חוקים הנקרא 'החוקים של ליקורגוס', הוא חוקתה המיוחדת של ספרטה המפשרת בין קבוצות עניין שונות – המלכים, האצולה והעם – משטר תערוכת של שליטת מלכים, מועצה וכוח מדיני מסוים של העם. המלוכה – בדמות שתי שושלות, אגידית ואוריופונטידית, שעל פי האגדה הן צאצאים של ניני הרקלס – שרדה את תקופת המהומות, אבל כוחה הוגבל, והמוסד המדיני החשוב ביותר היה המועצה, גרוסיה, שמספר חבריה קטן: 28 זקנים ושני מלכים (שיכלו להיות צעירים מאוד), והיו לה זכויות חקיקה וגם שיפוט (היא הייתה מעין בית משפט עליון שיכול לשיפוט גם את המלכים). הליכי החקיקה וקבלת החלטות מדיניות כללו שני שלבים. במועצה הקטנה יחסית נדונו דיון ראשוני חוקים והחלטות שהיא יזמה והביאה לאישור לאספת העם. העם, חלק האוכלוסייה שלא נמנה עם העילית האריסטוקרטית, זכה להכרה, אם כי יכולת פעילותו הוגבלה. הוא לא יזם יזמות משלו, אלא אישר את ההצעות שהובאו לפניו, הייתה לו אפוא מילת האישור האחרונה (האספה לא הייתה חותמת גומי), אם כי המועצה יכלה לדחות

החלטה פזיזה של העם. זהו מבנה אוליגרכי מובהק: מועצה של מעטים חזקה, אספה של רבים חלשה ומורכבת מאזרחים הרגילים לציית. עם זאת מתן זכויות לגוף האזרחים מנע, ככל הנראה, השתלטות של רודנים, ומן המפורסמות הוא שלא היה שלטון רודנים בספרטה.

מה שאינו נזכר ב'דטרה' ובשירתו של טירטיוס הוא מוסד האפורים, הגוף המבצע העליון במדינה. מדי שנה נבחרו בספרטה מכל גוף האזרחים חמישה אפורים (משגיחים): 'האפורים יכולים להעניש כל מי שיש ברצונם להעניש ולהוציא לפועל את העונש בו במקום. בסמכותם לפטר בעלי תפקידים מתפקידם, אפילו לאסור אותם ולגזור עליהם דין מוות' (כסנופון, מדינת הספרטנים, ח, 4). האפורים התלוו למלכים בצאתם למלחמה והשגיחו על כולם (שם, יג, 5), ומדי חודש נשבעו המלכים והאפורים זה לזה: 'האפורים בשם העיר, המלכים בשמם. המלך נשבע למלוך על פי חוקי העיר, העיר נשבעת שלא להדיחו כל עוד לא הפר שבועתו' (שם, טו, 7). האפורים שנבחרו מדי שנה פיקחו אפוא על המלכים שירשו את תפקידם ומלכו לרוב עד מותם. ההחלטה לצאת למלחמה לא הייתה נתונה לאפורים, אבל הם שהוציאו אותה לפועל. הם החליטו אלו שנתונים יגויסו, כלומר מה יהיה גודל הצבא שישלח לקרב מסוים. שליחים ממדינות זרות התקבלו בספרטה על ידי האפורים, אם ההחלטה שעמדו להחליט הייתה חשובה היא הובאה בפני אספת העם.

לחלק של חוקת ליקורגוס נחשב גם החוק שאסר על מכירת אחוזת הקרקע של המשפחה, חוק שהיה בתוקף עד סוף מלחמת פּלוּפּוֹנְסוּס:

השנייה בתקנות של ליקורגוס והנועות בהן היא החלוקה מחדש של הקרקעות. בספרטה שרר אי־שוויון נורא, חסרי כול ועניים רבים הכבידו על העיר, בעוד העושר כולו התרכז בידי מעטים. כדי לסלק מן המדינה יהירות, קנאה, פשע וחיי מותרות, וגם שתי מחלות מושרשות וקדומות מאוד, עוני ועושר, שכנע את האזרחים להפקיע את כל הקרקעות ולחלקן מחדש, לחיות זה עם זה על פי אמצעי חיים אחידים לכול ושוויוניים ולבקש הצטיינות במידות הטובות, כך שלא יהיה הבדל או אי־שוויון כלשהו בין איש לרעהו מלבד גנאי המעשים המכוערים ושבח הטובים (פלוטרכוס, חיי ליקורגוס, 8).

הספרטנים היו בעלי חלקות קרקע קבועות שוות בערכן. החוקה המסורתית שמרה על מספר קבוע של חלקות (9,000). הזקנים בחנו את היילודים ואם מצאו שהדרך הנולד חזק, ציוו על אביו לגדלו והוא היה היורש היחיד. חוק היורש היחיד היה חלק מן המדיניות הכללית של פיקוח המדינה על רבייה ותכנון משפחה, שמטרתו הייתה לשמר את מספר האזרחים המקורי ולשמור על סדר ושוויון. ההלוטים עיבדו את האדמות, שמרו על חלק של התוצרת, והשאר חייבים היו לתת לאדוני הקרקעות, האזרחים 'השוויים'. אלה שוחררו מאחריות כלכלית ופטורים מדאגות פרנסה הקדישו את חייהם למדינה ועוצבו על ידה באמצעות החינוך (המכונה אַגוֹגָה). אמנם ייסוד המשטר הספרטני כולו יוחס לליקורגוס, אך למעשה הוא התפתח בהדרגה תוך התאמה לנסיבות המשתנות. אחד מגורמי ההתפתחות היה השינוי בשיטות הלחימה ויצירת המלחמה ההופליטית – מערך חיילים רגלים חמושים – שהצריכה שינוי ארגוני.

גוף האזרחים הספרטני הוא צבא ההופליטים. ההופליטים אומנו להילחם בפְּלֶנְגָה, צורת לחימה של פנים-אל-פנים, אכזרית ותוקפנית, שדרשה אימון ארוך וקפדני. החייל נשא בידו השמאלית מגן, שהגן על החייל שלצדו השמאלי, בעוד מחסהו היה תלוי במגיניו של החייל לצדו הימני. הוא חבש קסדה, עטה שריון על חזהו ובטנו, מגינים על רגליו, בידו החזיק חנית והייתה לו גם חרב קצרה, מעין פגיון. הוא לבש בגד שצבעו אדום ושערו היה ארוך. הצבא הספרטני היה הצבא המקצועי הראשון והיחיד ביוון, טוב בהרכה מצבאות אחרים. הצלחתו הייתה תלויה לא רק בכושר גופני מעולה של הפרט, אלא גם ביכולת של פעילות קבוצתית חלקה, משמעת, צייתנות ורוח קרב. כל זה הושג באימון ארוך ומתמיד, שאליו יכלו להתפנות האזרחים הספרטנים המשוחררים מדאגות פרנסה.

לחינוך בספרטה היה תפקיד מרכזי בעיצובו של האזרח ונגע בכל היבטי החיים. הדגם ששאפו אליו כפה על הפרט לחץ כבד מאוד, ומבחינה הזאת אפשר לכנות את שיטת החינוך הספרטנית שיטה טוטליטרית. חינוך הגברים היה משותף, החל בגיל שבע, והיה חינוך למקצוע אחד בלבד, מקצוע הקרב. מטרתו הייתה השגת צייתנות, משמעת, גבורה ומיומנות קרב מקצועית. הגברים חיו בקהילות ציבור של גברים, נתונים ללחצים של דעת קהל, עונשים וחרמות, קהילות שכפו על חבריהן הזדהות מרבית,

התנהגות קבועה ואחידה ולא עודדו חשיבה עצמית ואינדיבידואליזם. פלוטרכוס כותב:

ליקורגוס לא מסר את הילדים הספרטנים לפיידגוגים קנויים או שכירים. לאיש אסור היה לגדל או להנך את בנו כרצונו, אלא מיד בהגיע הילדים לגיל שבע, לקח אותם ליקורגוס וחילקם לחבורות, הרגיל אותם לחיות ולגדול זה עם זה, יחד לשחק וגם לעסוק בפעילויות רציניות יחד. הוא הפקיד על החבורה נער שהצטיין מכולם בנבונותו ולחיימתו. כולם צפו בו, צייתו לפקודותיו, קיבלו על עצמם את עונשיו, כך שהיה חינוכם אימון לצייתנות. המבוגרים צפו בהם במשחקיהם, תמיד דרבנו אותם לקרבות ולעימותים, למדו במדויק מה טבעו של כל אחד מהם, אם נועז הוא ואם אינו נמלט בקרבות.

קרוא וכתוב הם למדו רק כדי הצורך. שאר החינוך כולו נועד להרגילם לציית, לעמוד בקשיים ולנצח בקרבות. ככל שגדלו, נעשו אימוניהם קשים יותר. שער ראשם גולח, הם הורגלו להלך על פי הרוב יחפים ולשחק בעירום. בהגיעם לגיל שתים עשרה היה גופם קשוח ולא ידעו רחצה ומשיחה בשמן מלבד בימים מעטים בשנה שהתענגו בהם בתענוגות האלה. הם ישנו יחד בקבוצות ובחבורות על מצע קני סוף, שליקטו בעצמם: הם שברו בידיהם, בלי להיעזר בסכינים, את ראשיהם של קני הסוף שצמחו על גדות הנהר אָוּרֹוּטִס. בחורף הוסיפו למצעים ועירבו בקני הסוף צמח המכונה 'ליקופון' שנחשב כמכיל חום.

לכשהגיעו הנערים לגיל הזה החלו מחזרים אחריהם צעירים הגונים ונתנו בהם עין גם זקנים, שביקרו ביתר תכיפות בגימנסיונים וצפו בהם מתחרים ומלגלים זה על זה. ולא רק כשהזדמנו לשם, אלא מתוך שחשבו שהם כולם אבות, פיידגוגים וממונים על הנערים, בכל זמן ובכל מקום היה נוכח מישהו שנוף או העניש נער ששירך דרכיו. זה לא היה הכול. הוא מינה מבין האזרחים היפים והטובים פֵּידוֹנוֹמוֹס ותחת פיקוחו הנערים בעצמם בחבורותיהם סרו למשמעתו של הנבון והלוחמני שבין אלה המכונים אֵיֶרְנִים. אֵיֶרְנִים נקראים מי שבגרו ושנתיים ימים אינם נמנים עוד עם הנערים. מֵלִירְנִים הם הבוגרים